

O'ZBEK TILIDA ERKALASH-KICHRAYTIRISH QO'SHIMCHALARINING QO'LLANILISHI.

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti talabasi

Madinaxon To'ychiyeva

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada o'zbek tilidagi erkalash-kichraytirish qo'shimchalarining lingvistik xususiyatlari, ularning nutqdagi uslubiy vazifalari hamda semantik imkoniyatlari tahlil qilinadi. Shuningdek, ushbu qo'shimchalarning xalq og'zaki ijodi, kundalik muloqot va badiiy adabiyotdagi qo'llanishi misollar asosida yoritilgan. Tadqiqot davomida erkalash-kichraytirish qo'shimchalari orqali nafaqat predmet hajmi, balki so'zlovchining hissiy munosabati ham ifodalanishi ko'rsatib beriladi. Maqola morfologiya va uslubshunoslik nuqtayi nazaridan tahlil qilinib, zamonaviy o'zbek tilidagi faol qo'shimchalarning o'rni ilmiy asosda izohlangan.

KALIT SO'ZLAR

Erkalash qo'shimchalari, kichraytirish shakllari, morfologiya, uslubiyat, semantika, affikslar, o'zbek tili, nutq madaniyati.

KIRISH

Til insonning fikrini, hissiyotini va munosabatini ifodalovchi eng muhim vositalardan biridir. O'zbek tili boy va rang-barang grammatik vositalarga ega bo'lib, ulardan biri erkalash-kichraytirish qo'shimchalaridir. Mazkur qo'shimchalar nafaqat predmetning kichikligini, balki mehr, yaqinlik, samimiylik, achinish yoki erkalash kabi turli hissiy ma'nolarni ham ifodalaydi.

O'zbek tilida erkalash-kichraytirish shakllari asosan ot turkumidagi so'zlarga qo'shiladi. Bunday birliklar kundalik nutqda, ayniqsa oilaviy muloqotda, bolalar

nutqida va badiiy asarlarda juda faol qoʻllanadi. Masalan, “bolagina”, “qizaloq”, “ukajon”, “onaxon”, “toychoq”, “qoʻzichoq” kabi birliklar nafaqat predmet yoki shaxsni bildiradi, balki soʻzlovchining ularga boʻlgan hissiy munosabatini ham ifodalaydi.

Tilshunoslikda erkalash-kichraytirish qoʻshimchalari morfologik vosita sifatida oʻrganiladi. Ular yordamida soʻzning maʼnosi kengayadi, uslubiy taʼsir kuchayadi va nutq yanada ifodali boʻladi.

ASOSIY QISM

Oʻzbek tilida erkalash-kichraytirish qoʻshimchalari tilning eng faol va taʼsirchan grammatik vositalaridan biri hisoblanadi. Ular orqali nafaqat predmetning kichikligi, balki soʻzlovchining hissiy munosabati ham ifodalanadi. Shu sababli bunday qoʻshimchalar oʻzbek xalqining milliy muomala madaniyati va ruhiy dunyosini aks ettiruvchi muhim til birliklari sifatida qaraladi.

Erkalash-kichraytirish qoʻshimchalari asosan otlarga qoʻshilib, yangi maʼno hosil qiladi. Oʻzbek tilida eng faol qoʻllanadigan qoʻshimchalar qatoriga -cha, -gina, -jon, -xon, -choq, -toy kabi affikslar kiradi. Masalan, “uycha”, “bolajon”, “qizaloq”, “ukagina”, “qoʻzichoq” kabi shakllarda ham kichiklik, ham erkalash maʼnosi ifodalanadi. Ayrim hollarda esa bu qoʻshimchalar faqat hissiy-ekspressiv maʼno beradi.

Mazkur qoʻshimchalarning eng muhim xususiyatlaridan biri ularning koʻp maʼnoliligidir. Masalan, “bolagina” soʻzida kichiklik bilan bir qatorda mehr va achinish maʼnosi ham mavjud. “Onaxon” yoki “otajon” birliklari esa hurmat va yaqinlik hissini bildiradi. Demak, erkalash-kichraytirish qoʻshimchalari faqat grammatik vazifani emas, balki uslubiy va emotsional vazifani ham bajaradi.

Oʻzbek xalq ogʻzaki ijodida ham bunday qoʻshimchalar juda faol qoʻllanadi. Ertaklar, maqollar, xalq qoʻshiqlari va allalarda “qoʻzichogʻim”, “bolajonim”,

“toychoq”, “qizalog‘im” kabi birliklar tez-tez uchraydi. Bu esa nutqning samimiy va ta‘sirchan chiqishiga xizmat qiladi.

Ayniqsa ona va bola o‘rtasidagi muloqotda erkalash shakllari juda muhim o‘rin egallaydi. Badiiy adabiyotda yozuvchilar qahramonlarning ruhiy holatini ochib berishda erkalash-kichraytirish qo‘shimchalaridan unumli foydalanadilar. Bunday birliklar orqali qahramonlarning bir-biriga bo‘lgan munosabati, mehr-muhabbati yoki achinish hissi yanada aniqroq ifodalanadi. Shu sababli ular badiiy uslubning muhim vositalaridan biri hisoblanadi.

Zamonaviy nutqda ham erkalash-kichraytirish qo‘shimchalari faol qo‘llanmoqda. Ayniqsa oilaviy suhbatlarda, bolalar nutqida va ijtimoiy tarmoqlarda bunday shakllar ko‘p uchraydi. Masalan, internetdagi yozishmalarda “jonimcha”, “qizaloq”, “ukajon” kabi birliklar samimiy muhit yaratish uchun ishlatiladi. Ayrim holatlarda esa bu qo‘shimchalar hazil yoki kinoya ma‘nosini ham ifodalashi mumkin.

Tilshunoslar fikricha, erkalash-kichraytirish qo‘shimchalarining keng qo‘llanishi o‘zbek tilining boy emotsional imkoniyatlarga ega ekanligini ko‘rsatadi. Bu birliklar orqali xalqning mehribonlik, samimiylik va yaqinlikka asoslangan muomala madaniyati namoyon bo‘ladi.

Shu jihatdan qaraganda, erkalash-kichraytirish qo‘shimchalari nafaqat grammatik birlik, balki milliy-madaniy hodisa sifatida ham muhim ahamiyat kasb etadi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, o‘zbek tilidagi erkalash-kichraytirish qo‘shimchalari tilning boy va ta‘sirchan qatlamlaridan biridir. Ular yordamida nafaqat kichiklik ma‘nosi, balki mehr, yaqinlik, achinish va samimiylik kabi hissiy munosabatlar ham ifodalanadi.

Mazkur qo‘shimchalar o‘zbek tilining uslubiy imkoniyatlarini kengaytirib, nutqning emotsional ta’sirchanligini oshiradi. Shuningdek, ular xalqning milliy mentaliteti va muomala madaniyatini aks ettiruvchi muhim lingvistik vosita sifatida alohida ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

- 1.O‘zbek tilining izohli lug‘ati — Toshkent: O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi davlat ilmiy nashriyoti.
- 2.Shavkat Rahmatullayev. Hozirgi o‘zbek adabiy tili.
- 3.Abdualaziz Abdulazizov. Tilshunoslik nazariyasiga kirish.
- 4.Erkin Begmatov. Nutq madaniyati asoslari.
- 5.Ferdinand de Saussure. Course in General Linguistics.